

Тема: «Ідеологічна діяльність як духовний спосіб активного відношення до світу»

1. Поняття та визначальні риси ідеологічної діяльності.

Діяльнісний феномен, постаючи у якості невід'ємного атрибуту, способу існування соціальної матерії, соціального буття, утворює надскладну систему, у якості основних несучих структуроутворюючих елементів якої правомірно виділяти матеріальну діяльність і духовну. У складі останньої якраз і виокремлюється ідеологічна діяльність у цілому, що зумовлює усі ідеологічні процеси, що відбуваються в суспільстві, і ідеологічно-державотворча діяльність зокрема, яка й детермінує наявність процесу ідеології державотворення. Зрозуміло, що при цьому поняття духовної діяльності й ідеологічної (ідеологічно-державотворчої) виступають у якості видових по відношенню до родового поняття «діяльність».

До речі, слід зауважити, що поряд із поняттям діяльності дослідники соціальних (ідеологічних) процесів, у першу чергу, прихильники діалектичного матеріалізму, активно використовують поняття виробництва. При цьому і перше поняття (діяльність), і друге (виробництво) має досить широке трактування. Так, К. Маркс і Ф. Енгельс у своїй фундаментальній праці «Німецька ідеологія» говорять, по-перше, про «...вироблення самого матеріального життя», розуміючи під ним (вказаним виробничим феноменом) не тільки виробництво засобів до життя (предметів харчування, одягу, житла, необхідних для цього засобів), але й «...виробництво життя... чужого, через народження...», а, по-друге, про виробництво ідей, свідомості: «виробництво ідей, уявлень, свідомості з самого початку безпосередньо вплетене в матеріальну діяльність і в матеріальні стосунки людей, в мову реального життя. Утворення уявлень, мислення, духовні стосунки людей є тут ще безпосереднім породженням матеріальних відносин людей. Те саме стосується духовного виробництва, як воно проявляється в мові політики, законів, моралі, релігії, метафізики і т.д. того чи іншого народу. Люди самі виробляють свої уявлення, ідеї і т.д., – але мова йде про дійсних, діючих людей, зумовлених певним

розвитком їх продуктивних сил і – відповідним цьому розвитку – спілкуванням, аж до його найдалших форм».

Однаке, незважаючи на те, що поняття діяльності й виробництва досить близькі за своїм змістом, було б суттєвою помилкою, як справедливо вказує В. Воловик, говорити про їх тотожність, адже поняття «виробництво» віддзеркалює тільки один із різнобічних аспектів діяльнісного явища. До речі, до цього висновку підштовхує нас і теза К. Маркса, що була генерована на підставі аналізу суспільного виробництва як цілісної системи, що існує у взаємозв'язку, взаємообумовленості утворюючих його елементів: «результат, до якого ми прийшли, полягає не в тому, що виробництво, розподіл, обмін і споживання ідентичні, а в тому, що всі вони становлять частини єдиного цілого, відмінності всередині єдності».

У зв'язку з цим видається цілком доречною дослідницька думка, що у якості такого єдиного цілого виступає матеріальна діяльність людини, яка розуміється як суспільний, соціальний процес, що не може бути зведений до якогось одного із утворюючих його елементів. Доцільно зауважити, що не можна обмежувати й ідеологічну діяльність одним тільки виробництвом ідей, бо «вона (ідеологічна діяльність – О.К.) включає у себе і пропаганду ідей, засвоєння їх або, навпаки, заперечення».

«Одним із проявів і результатів ідеологічної діяльності, - правомірно обґрунтовує В. Воловик, - виступає сукупність форм суспільної свідомості, що позначається класиками терміном «ідеологія». Дійсно, адже, як слушно зазначає Л. Москвичьов, «коли засновники марксизму хотіли підкреслити загальну залежність духовного життя від економічних відносин, вони відносили до ідеології усю філософію, політичні, правові, художні та інші погляди...».

Продовжуючи роздуми про діалектику об'єктивного та суб'єктивного у державотворчому ідеологічному явищі, зауважимо, що кожне нове покоління людей, що вступає до свідомого дорослого життя, активно здійснює свою життєдіяльність, задовольняючи різноманітні потреби як матеріального, так і духовного характеру. До речі, природа й рівень останніх зумовлюють факт того, що повноцінне задоволення їх можливе лише шляхом, який спирається на

результати діяльності попередніх поколінь, у першу чергу матеріальної діяльності, що задовольняє первинні, вітальні потреби молоді генерації, а також духовної, ідеологічної діяльності, яка здатна вгамувати потяг молоді до духовних потреб.

Думається, що вказана обставина принагідно й формує незалежність процесу ідеології державотворення від волі, бажань окремих людей, детермінуючи його об'єктивність. Справді, оскільки державотворчий процес, практика державного будівництва існує об'єктивно, обумовлюючись, як зазначалося, загальною потребою суспільства як соціальної системи, детермінуючи в цілому й об'єктивний характер державотворчого ідеологічного явища, процесу протікання останнього. Зокрема, вказуючи на діалектику, взаємозв'язок об'єктивного й суб'єктивного у соціальному процесі, що розгортається в історичному просторі-часі, до якого, звісно, належить і державотворчий ідеологічний процес, К. Маркс підкреслює: «люди самі роблять свою історію, але вони роблять її не так, як їм спаде на думку, при обставинах, що їх не самі вони вибрали, а що безпосередньо вже є, дані їм і перейшли від минулого».

У цьому контексті слід зазначити, що цілий ряд дослідників, серед яких К. Мангайм, В. Парето, М. Шелер та ін., у своїх роботах зазвичай дещо абсолютизують роль суб'єктивного чинника у концептуалізації ідеологічного явища, ігноруючи при цьому значення об'єктивного моменту в розвитку ідеології. Критикуючи з цього приводу їхні мисленнєві моделі, на підставі обґрунтованого вище зауважимо, що між об'єктивним і суб'єктивним у процесі ідеології державотворення існує тісний діалектичний взаємозв'язок, його виявлення й осягнення – ключовий момент у дослідженні діалектики цього процесу, з'ясуванні її специфіки. Без наявності суб'єктивного фактора – активної ідеологічно-державотворчої діяльності процес ідеології державотворення не може повноцінно відбуватися, забезпечити існування, буттєвість самотнього державотворчого ідеологічного феномена, з однієї сторони, а, з іншої, цей процес існує об'єктивно, незалежно від волі, бажань окремих людей, що зумовлює наявність його об'єктивного чинника.

Взаємозв'язок об'єктивного й суб'єктивного факторів і спричиняє до життя, обумовлює розвиток процесу ідеології державотворення. Тут видається можливим погодитись у цілому із думкою окремих дослідників, зокрема В. Тарана, які стверджують, що «...в ідеології присутні і суб'єктивний, і об'єктивний моменти... Доцільніше говорити про її суб'єктивно-об'єктивну природу, де співвідношення суб'єктивного і об'єктивного не є постійним, а змінюється залежно від суб'єкта ідеології, а також від змісту її конкретно-історичної форми».

Спосіб державного будівництва, виробництва державно-політичного життя, у кінцевому рахунку, обумовлює усі наявні процеси, що характеризують життєдіяльність того чи іншого державного організму на відповідному етапі його історичного розвитку, у тому числі і процес ідеології державотворення. Формування нових потреб, що з об'єктивною необхідністю супроводжує життєдіяльність кожного покоління, обумовлює для нього нагальну необхідність вносити корективи у вказаний спосіб виробництва, коригувати останній, приводячи його у відповідність до рівня розвитку відповідних продуктивних сил, підвищуючи тим самим свої можливості у задоволенні зростаючих соціальних, державотворчих потреб. Реалізація цього завдання, що постає як визначаючий фактор істотних змін будь-якого державного організму, протікає у різних формах, які у своїй сукупності утворюють, із одного боку, соціально-перетворюючу, державотворчу діяльність, яка започатковує процес державотворення, а з іншого, – ідеологічно-державотворчу, що покликана бути духовним теоретичним підґрунтям першої і засновує процес ідеології державотворення.

У контексті сказаного досить доречно постає питання, пов'язане з уточненням змісту поняття ідеологічно-державотворчої діяльності. Зауважимо, що відповідь на нього сконцентрована у площині аналізу поняття «ідеологічна діяльність».

Відповідно до представленого у даній роботі розуміння діяльнісного й ідеологічного феноменів, на підставі загального поняття діяльності уявляється правомірним визначити ідеологічну діяльність у якості соціально-філософської

категорії для позначення духовної форми активного ставлення до об'єктивного світу з метою його перетворення, формування сукупності теоретично обґрунтованих ідей і поглядів на оточуючу дійсність, які сприймаються як правильні й потрібні у вирішенні певних завдань практики.

Вважаємо, що така понятійна трактовка може бути вельми продуктивною у межах даної роботи, є корисним інструментом дослідження ідеологічного, оскільки, гармонійно вписуючись у загальну логіку нашого дослідження, дозволяє окреслити визначальні риси ідеологічної діяльності, що, безумовно, сприятиме становленню чіткого уявлення й про зміст поняття, що позначає ідеологічно-державотворчу діяльність. Тим паче, що роботи у царині ідеології грішать, як правило, відсутністю однозначної думки стосовно інтерпретації ідеологічного діяльнісного феномена. Щоправда, як засвідчує аналіз, традиційно більшість авторів розглядають поняття ідеологічної діяльності як тотожне поняттю «ідеологічна робота», що цілком виправдано, враховуючи співставлення семантичного ряду слів «робота» й «діяльність».

Постаючи як різновид діяльнісного явища, ідеологічна діяльність має усі ознаки, що властиві останньому (наявність активно діючого, наділеного свідомістю й волею суб'єкта, а також об'єктивний, усвідомлений, цілеспрямований характер тощо). Разом з тим, така діяльність володіє певною специфікою, своїми визначальними рисами. Серед них можна виділити наступні.

По-перше, ідеологічна діяльність постає як духовний спосіб активного ставлення до оточуючого об'єктивного світу, що полягає у створенні, поширенні, засвоєнні ідеальних форм, передусім, у вигляді ідей та поглядів. «Основною формою існування і розвитку духовного виробництва є ідея», - пише В. Воловик. «Виникаючи у головах людей, - продовжує дослідник, - ідеї мають своєю основою практичну діяльність – чи то матеріальне виробництво, соціальна практика або науковий експеримент». Такі ж думки зустрічаємо і в роботах Ф. Енгельса: «всі ідеї здобуті з досвіду, вони – відображення дійсності, вірні або викривлені». У цьому контексті слід зазначити, що ідеологічна діяльність, по-друге, має практичне духовне спрямування, тобто постає саме як

формування сукупності теоретично обґрунтованих ідей і поглядів на оточуючу дійсність, які сприймаються як правильні й потрібні у вирішенні певних завдань практики.

По-третє, з даними рисами пов'язана ще одна визначальна ознака ідеологічного діяльнісного явища, яка стосується мети останнього, що пов'язана з формуванням, створенням ідеології, тобто сукупності теоретично обґрунтованих ідей і поглядів на оточуючу дійсність, які сприймаються суб'єктом як правильні й потрібні у вирішенні певних завдань практики: «результатом ідеологічної діяльності є ідеологія».

Далі. «Основними «складовими» окремих людських діяльностей, - стверджує О. Леонт'єв, - постають дії, що здійснюють ці діяльності. Дією ми називаємо процес, що підпорядковується усвідомленій меті. Подібно тому, як поняття мотиву співвідноситься з поняттям діяльності, поняття мети співвідноситься з поняттям дії». А, отже, будь-яка діяльність, у тому числі ідеологічна, існує як певна сукупність, визначений ряд послідовних діянь. Цей факт дозволяє також твердити, що ідеологічна діяльність, по-четверте, розгортається в історичному просторі-часі як серія послідовних етапів-діянь, а саме: створення відповідних ідей та поглядів (перший етап), їх поширення (другий), а також засвоєння цих ідеальних форм (третій). При цьому слід підкреслити, що саме на останньому етапі, пов'язаному з критичним засвоєнням цих духовних форм-конструкцій, може з'явитися, народитися, сформуватися самобутня повноцінна ідеологія.

Підтвердження того, що ідеологічна діяльність відбувається як серія певних актів-діянь знаходимо на сторінках далеко непоодиноких праць, що присвячені ідеології. Так, зокрема знавці ідеологічного вказують, що ідеологічна діяльність «...виступає як діалектично суперечливий процес розробки ідеології, що пояснює реальне буття, обґрунтовує необхідність збереження або заміни існуючих суспільних відносин, її впровадження у свідомість, критичного засвоєння або заперечення представниками різних класів та інших соціальних груп, які складають соціальну структуру суспільства на даному ступені його розвитку». Дещо інші мисленнєві

конструкції з цього приводу, що в цілому не заперечують етапність ідеологічного діяльнісного явища, зустрічаємо й у інших авторів, які розглядають ідеологію «...як процес формування, розповсюдження і практичної реалізації соціальних ідей, принципів, теорій і т.ін., актуальних для включених у процес ідеологічних взаємовідносин та ідеологічної діяльності конкретно-історичних спільнот...».

Окрім цього, одна з важливих відмінних особливостей ідеологічної діяльності, як справедливо наголошують дослідники-суспільствознавці, полягає у специфіці її суб'єкта й об'єкта, тобто пов'язана з цілісним розумінням даного різновиду діяльнісного явища як надскладної системи. Зазначимо, що у якості об'єктивного підґрунтя ідеологічної діяльності завжди виступають певні потреби, повноцінне задоволення яких можливе лише за допомогою колективних людських зусиль. Таким чином, у ідеологічній діяльності, по-п'яте, з необхідністю виокремлюється її первинний суб'єкт – ідеолог, який і вирішує завдання усвідомлення спільності потреб для певного колективу, соціальної групи, визначення цілей, шляхів та засобів їх реалізації, досягнення необхідного рівня духовної, ідейної єдності.

2. Суб'єкт та об'єкт ідеологічної діяльності.

Цікаво відзначити, що, незважаючи на свій широкий вжиток як у суспільно-політичному житті, так і наукових дослідженнях, поняття «ідеолог» не отримало належного понятійного визначення у довідковій літературі. Його чомусь обходять своєю увагою практично усі філософські, політологічні, правові та інші словники й енциклопедії. Лише деякі поодинокі видання фіксують самостійний понятійно-категоріальний статус цього поняття. У них, зокрема, під ідеологами розуміються окремі особистості, особливі групи людей, які здійснюють розробку ідей, поглядів, теорій, що відображають соціальне буття, місце та роль даного суспільного класу або іншої соціальної групи в існуючій системі суспільних відносин, і які обґрунтовують необхідність її збереження або заміни, впливаючи з цією метою на свідомість об'єкта. Беручи за основу дану мисленнєву конструкцію, орієнтуючись на вищевикладені

авторські позиції стосовно розуміння ідеології та ідеологічного діяльнісного явища, цілком можливо визначити «ідеолога» як соціально-філософську категорію для позначення особливої групи людей та окремих осіб, котрі входять до її складу, які здійснюють розробку, формування сукупності теоретично обґрунтованих ідей і поглядів на оточуючу дійсність, що сприймаються як правильні й потрібні у вирішенні певних завдань практики, впливаючи при цьому на свідомість об'єкта.

Дослідники свідчать, що концептуально поняття «суб'єкт ідеологічної діяльності» дещо ширше ніж поняття «ідеолог»: вони не завжди співпадають по своєму об'єму. І ці думки цілком правомірні, оскільки з розширенням діяльності ідеолога усе більша кількість його соціального оточення, людей, соціальних груп, до яких ці люди включені, поділяють його думки, ідеї, погляди, тобто активно включаються у процес ідеологічної діяльності, стаючи тим самим потенційним носієм ідеології, співучасником творення повноцінного ідеологічного феномена.

У зв'язку з цим деякі автори, намагаючись осягнути складну природу носія ідеології, особливості активної сторони ідеологічного діяльнісного явища вводять у мисленнєві конструкції суб'єкта ідеології наявність двох основних компонентів: ідейно-генеруючого та ідеолого-формуючого. Якщо під першим, ідейно-генеруючим компонентом суб'єкта ідеології розуміється основна частина конкретно-історичної соціальної групи – та її частина, що виступає найбільш стійким носієм певної системи духовних цінностей та групових інтересів, то під другим – інтелектуальна частина соціальної групи, що являє собою особливу підгрупу або ж специфічну групу людей, які здійснюють систематизацію, обґрунтування ідей, поглядів і теорій, що відображають суспільне буття, місце й роль даного суспільного класу чи конкретно-історичної соціальної групи в існуючій системі суспільних відносин та обґрунтовують необхідність її збереження або зміни. Як бачимо, за своїм внутрішнім змістом ідеолого-формуючий компонент носія ідеології наближається до поняття ідеолога, суб'єкта ідеологічної діяльності. Такий компонент, у свою чергу, може поділяється, за думкою представників даної

теоретичної моделі, ще на декілька досить специфічних категорій, що зайвий раз свідчить про складність його природи, активної сторони ідеологічного діяльнісного феномена.

Не заперечуючи в цілому проти можливості існування описаної моделі ідейно-генеруючого та ідеолого-формуючого компонентів суб'єкта ідеології, наголосимо, що згідно цілісного розуміння ідеологічної діяльності як складної системи, що має свою внутрішню організацію, необхідна чіткість теоретичної конструкції, бачення й об'єкта такої діяльності.

У якості об'єкта ідеологічної діяльності, як уявляється, виступає, насамперед, усе суспільство в цілому, суспільна свідомість, суспільні класи, інші соціальні групи й люди, які включені до них, на свідомість яких впливає суб'єкт – ідеолог. До речі, відмінною рисою об'єкта ідеологічної діяльності є те, що він одночасно виступає у ролі суб'єкта такої діяльності. І сам наявний результат ідеологічної діяльності, форми його прояву часто постають як результативна сума, своєрідний резюмуючий підсумок взаємодії у системі «суб'єкт-об'єкт-суб'єкт». Йдеться, перш за все, про наявність дії закону заперечення заперечення, прояви якого у сфері свідомості, безумовно, мають вельми складний характер. Ймовірно, це пов'язано із тим, що «...об'єкт, постаючи як система, що саморозвивається, у конкретний момент представлений декількома поколіннями, кожне з яких випробовує ідеологічний вплив, із однієї сторони, так би мовити, по горизонталі, а з іншої – по вертикалі, зі сторони попередніх поколінь, що виховують спадкоємців, які здійснюють передачу їм накопиченого соціального досвіду, своєї ідеології. Критично відносячись до інформації, що впливає на нього, перероблюючи її на основі свідомості, що формується, перевіряючи істинність отриманих знань на практиці, кожне покоління несе їх у собі, так би мовити, у діалектично знятому вигляді. Тут складно визначити, що є результатом виробництва ідей, а що результатом споживання. Ці процеси не існують у чистому вигляді. Вони нерозривно зв'язані один із іншим, утворюючи протилежні взаємопов'язані сторони ідеологічної діяльності, що виступає як діалектично суперечливий процес вироблення ідеології...».

Вищесказане у повні мірі стосується й ідеологічно-державотворчої діяльності, оскільки державотворче ідеологічне явище виступає як різновид ідеології, а ідеологічний державотворчий діяльнісний феномен – як один із основних видів ідеологічної діяльності, відповідно. Тому усі істотні моменти понятійно-категоріальної характеристики ідеологічного діяльнісного утворення цілком правомірно екстраполювати у площину осмислення ідеологічно-державотворчої діяльності, враховуючи суттєві змістовні характеристики ідеології державотворення.

Відповідно до цього під ідеологічно-державотворчою діяльністю розуміємо соціально-філософську категорію для позначення духовної форми активного ставлення до об'єктивного соціального світу з метою його перетворення, формування сукупності теоретично обґрунтованих ідей і поглядів на державно-політичне буття, які сприймаються як правильні й потрібні у вирішенні практичних завдань зі створення якісно нової держави.

Першою ознакою такої діяльності слід назвати те, що остання постає як духовний спосіб активного ставлення до оточуючого об'єктивного світу, насамперед, до державно-політичної його сфери, що полягає у створенні, поширенні, засвоєнні ідеальних форм, передусім, у вигляді ідей та поглядів.

Другою ознакою означеної діяльності виступає те, що вона (ця діяльність) має державотворче духовне спрямування, тобто постає саме як формування сукупності теоретично обґрунтованих ідей і поглядів на державно-політичне буття, які сприймаються як правильні й потрібні у вирішенні практичних завдань зі створення якісно нової держави.

Третя ознака ідеологічно-державотворчої діяльності стосується мети останньої, що пов'язана з формуванням, створенням ідеології державотворення, тобто сукупності теоретично обґрунтованих ідей і поглядів на державно-політичне буття, які сприймаються суб'єктом як правильні й потрібні у вирішенні практичних завдань зі створення якісно нової держави.

Четверта ознака ідеологічно-державотворчої діяльності пов'язана з тим, що остання розгортається в історичному просторі-часі як серія послідовних етапів-діянь, а саме: створення відповідних ідей та поглядів – перший етап, їх

поширення – другий етап, а також засвоєння цих ідеальних форм – третій, відповідно. При цьому саме на етапі критичного засвоєння цих духовних форм-конструкцій може сформуватися самобутня повноцінна ідеологія державотворення.

I, нарешті, п'ятою ознакою ідеологічно-державотворчої діяльності виступає те, що в ній (цій діяльності) з необхідністю виокремлюється її особливий первинний суб'єкт – ідеолог, який і вирішує завдання усвідомлення спільності потреб для певного суспільного класу, соціальної групи, суспільства в цілому у державотворчому процесі, а також державних потреб загалом, визначення цілей, шляхів та засобів їх реалізації у питаннях державного будівництва, досягнення необхідного рівня духовної, ідейної єдності у процесі державотворення.

У цьому контексті доречно ввести у понятійно-категоріальний ряд ідеологознавства таке поняття, як «ідеолог державотворення».

Ідеолог державотворення – це соціально-філософське поняття для позначення особливої групи людей та окремих осіб, котрі входять до її складу, які здійснюють розробку, формування сукупності теоретично обґрунтованих ідей і поглядів на державно-політичне буття, що сприймаються як правильні й потрібні у вирішенні практичних завдань зі створення якісно нової держави, впливаючи при цьому на свідомість об'єкта. У зв'язку з цим у якості об'єкта ідеологічної діяльності доцільно розуміти усе політично-організоване суспільство в цілому, суспільну свідомість, передусім, політичну й правову її форми, суспільні класи, інші соціальні групи, людей, які включені до них і є учасниками державно-політичного життя, на свідомість яких впливає відповідний суб'єкт – державотворчий ідеолог.

Таким чином, ідеологічно-державотворча діяльність започатковує процес ідеології державотворення, наповнює його життєдайною духовною творчою потугою, що забезпечує його протікання, виступаючи тим самим у якості ідеальної субстанції, за рахунок руху якої і відбувається вказане процесуальне явище.

Основна література:

1. Воловик В. І. Політична філософія : навч. посіб. Запоріжжя : Просвіта, 2012. 182 с.
2. Губерський Л. Культура. Ідеологія. Особистість : Методолого-світоглядний аналіз / Л. Губерський, В. Андрущенко, М. Михальченко. 2-е вид. Київ : Знання України, 2005. 580 с.
3. Кирилюк Ф. М. Філософія політичної ідеології : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 520 с.

Додаткова:

1. Бабаєв В. М. Соціальне пізнання і логіка управління : монографія. Харків : ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2015. 182 с.
2. Воловик В. І. Ідеологія державотворення як фактор поступального розвитку України. Політико-правове забезпечення державної служби та служби в органах місцевого самоврядування : зб. доповідей щорічних Всеукраїнських громадських слухань, 24-25 вересня 2009 р., Одеса / ред. кол. : Т. В. Мотренко (голов. ред.) та ін. ; Головне управління державної служби України ; Одеська обласна державна адміністрація та ін. Одеса : Юридична література, 2009. С. 75-79.
3. Краснокутський О. В. Політика як соціально-філософська категорія. Гілея : науковий вісник : зб. наук. праць. Київ : ВІР УАН, 2013. Вип. 69 (№ 2). С. 407-412.
4. Краснокутський О. В. Політична свідомість як утворююча складова процесу формування ідеології державотворення. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : зб. наук. праць. Запоріжжя : ЗДІА, 2013. Вип. 52. С. 227-240.
5. Краснокутський О. В. Процес ідеології державотворення: поняття й специфічні риси. Гілея : науковий вісник : зб. наук. праць. Київ : ВІР УАН, 2012. Вип. 65 (№ 10). С. 263-267.